

О. Г. Білорус

**ПОЛІТЕКОНОМІЯ СВІТ-СИСТЕМИ
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОГО ГЛОБАЛІЗМУ:
НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ
ГЛОБАЛЬНОГО ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ***

У статті розглянуто проблеми теорії міжнародної (глобальної) політекономії, які стосуються світ-системи фінансово-економічного глобалізму на нинішньому етапі економічного розвитку. Розкрито закономірності й нові тенденції динаміки глобального фінансового сектору. Показано суперечності, внутрішні конфлікти й перспективи розвитку світової фінансової системи і глобального фінансового ринку. Зроблено спробу спрогнозувати місце й роль фінансового сектору в системі світової економіки та процесах глобального економічного відтворення. Сформульовано наукові рекомендації щодо формування національних стратегій транзитивних країн у сфері їх інтеграції в глобальний фінансовий ринок, а також національних політик участі в процесах фінансової глобалізації та фінансової неоконвергенції з метою підвищення світової конкурентоспроможності. порушено питання про існування об'єктивного закону нерівномірності й асиметрії глобального фінансово-економічного розвитку та його системно-кризовий характер. Підкреслено особливу роль ендогенних факторів і джерел фінансування економіки та еволюції національних фінансових ринків. Наголошено на необхідності розроблення й реалізації національних стратегій фінансової безпеки та безпеки соціально-економічного розвитку транзитивних країн.

Ключові слова: політекономія, світ-система фінансово-економічного глобалізму, глобальний фінансовий сектор, транзитивні країни, фінансова неоконвергенція.

Лит. 7.

О. Г. Белорус

**ПОЛИТЭКОНОМИЯ МИР-СИСТЕМЫ
ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ГЛОБАЛИЗМА:
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ РАЗВИТИЯ
ГЛОБАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО СЕКТОРА**

В статье рассмотрены проблемы теории международной (глобальной) политэкономии, касающиеся мир-системы финансово-экономического глобализма на нынешнем этапе экономического развития. Раскрыты закономерности и новые тенденции динамики глобального финансового сектора. Показаны противоречия, внутренние конфликты и перспективны развития мировой финансовой системы и глобального финансового рынка. Сделана попытка спрогнозировать место и роль финансового сектора в системе мировой экономики и процессах глобального экономического воспроизводства. Сформулированы научные рекомендации относительно формирования национальных стратегий транзитивных стран в сфере их интеграции в глобальный финансовый рынок, а также национальных политик участия в процессах финансовой глобализации и финансовой неоконвергенции с целью повышения мировой конкурентоспособности. Поставлен вопрос о существовании объективного закона неравномерности и асимметрии глобального финансово-экономического развития и его системно-кризисном характере. Подчеркнута особая роль эндогенных факторов и источников финансирования экономики и эволюции национальных финансовых рынков. Отмечена необходимость разработки

* Початок. Закінчення — в наступному номері.

и реализации национальных стратегий финансовой безопасности и безопасности социально-экономического развития транзитивных стран.

Ключевые слова: политэкономия, мир-система финансово-экономического глобализма, глобальный финансовый сектор, транзитивные страны, финансовая неоконвергенция.

Oleh Bilorus

POLITICAL WORLD SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC GLOBALIZATION: NEW TRENDS AND PATTERNS OF GLOBAL FINANCIAL SECTOR

The article deals with problems of theory of international (global) political economy related to the world system of financial and economic globalization at the current stage of global economic development. Patterns and new trends of the global financial sector are revealed. Contradictions, internal conflicts and prospects of the global financial system and global financial markets are shown. The attempt to forecast global place and role of the financial sector in terms of global economy and global economic processes of reproduction is made by author. Scientific recommendations on the development of national strategies of transitive countries in their integration into the global financial market, as well as in the active conduct of national policies of participation in the process of financial globalization and financial neoconvergence to improve global competitiveness are formulated. The author raises the question of the existence of objective law of unevenness and asymmetry of global financial and economic development and its system-crisis character. The article emphasizes the special role of endogenous factors and sources of financing of the economy and development of national financial markets. The need to develop and implement national strategies for financial security and the safety of social and economic development of the transitive countries is emphasized.

Keywords: political economy, the world system of financial and economic globalization, the global financial sector, transitive countries, financial neoconvergence.

JEL classification: F60, F63, F65.

В останні десятиліття XX ст. економічна й фінансова динаміка, процеси відтворення, монополізація фінансового капіталу супроводжуються появою нових тенденцій і закономірностей глобального розвитку. Сьогодні є всі підстави стверджувати про існування *об'єктивної закономірності та закону віртуалізації глобального капіталу, закону дезінтеграції фінансового й реального секторів світової економіки та закону віртуалізації глобального відтворення загалом.*

Однією із таких тенденцій є небачене нарощування масштабів фінансової глобалізації, фінансіалізації та гіперфінансіалізації світової економіки, наслідком чого є формування інтегрального глобального фінансового ринку й світ-системи фінансового глобалізму. Об'єктивною закономірністю цієї системи є ескаляція внутрішнього конфлікту та кризових потенціалів.

Ряд сучасних дослідників процесів глобалізації солідарні стосовно завершення найважливішого етапу кардинальних трансформаційних процесів світового економічного розвитку та формування його нової глобальної моделі [1]. На постіндустріальному етапі вона за природою й сутністю є фінансово-ринковою моделлю, що розвивається, демонструючи нові закономірності та тенденції. Результатом нового етапу глобального поступу є безпрецедентні у світовій економічній історії масштаби транснаціоналізації економік, посилення їхньої

взаємозалежності в процесах співрозвитку, а також поглиблення інтеграційних і неоконвергенційних процесів, які охоплюють його економічні, соціальні, екологічні, інформаційні й цивілізаційні аспекти та фактори [2; 3]. Активне формування глобального інституційного середовища розвитку та глобальних фінансових інститутів і систем підсилює єдність усіх компонентів глобального розвитку.

Безперечним локомотивом останнього є економічна глобалізація, котра об'єднує та пов'язує всі інші складові загальноцивілізаційного процесу — політичну, науково-технічну, інформаційну, соціальну, екологічну, цивілізаційно-культурну. Саме в їх взаємозв'язку та співрозвитку, на нашу думку, полягає причина нинішнього потужного підвищення рівня й масштабів інтернаціоналізації не тільки господарського, а й усього світового поступу в його цілісності та єдності. З огляду на ступінь інтеграції, усупільнення виробництва, обміну, неоконвергенції, можна з повним правом говорити про якісно новий етап формування як *мега-системи економічного глобалізму*, так і нової світ-системи глобалізму, що, на наше переконання, має *формаційний* характер [3].

Уже створена мега-система економічного глобалізму також є транзитивною, перехідною та має специфічні закономірності й суперечності розвитку. Ключова її суперечність полягає в зростаючому конфлікті між *глобальним усупільненням виробництва й обміну* (глобально-суспільним характером виробництва) та анахронізмом глобально-монополізованої приватнокапіталістичної системи розподілу й споживання новоствореного *глобального економічного продукту*. Державно-корпоративна модель глобалізації не лише не усунула цю суперечність, а поглибила її до краю, породивши такі нові феномени, як *глобальна експлуатація світу світ-системою глобалізму*, *глобальна експлуатація країн, що розвиваються, й навіть глобальна фінансова експлуатація національних капіталів із боку світового капіталу*.

Сучасна економічна теорія та її базова складова — політекономія ще далекі від відповіді на питання про заміщення й витіснення існуючої архаїчної системи приватного розподілу в умовах світ-системи постіндустріального та постеконічного глобалізму. Тому масштабною, загальносвітовою проблемою є створення *нової глобальної політекономії* [4].

У зв'язку з цим дуже своєчасними є рішення учених-економістів щодо видання фундаментальної монографії “Політична політекономія: минуле, сьогодення, майбутнє” та створення нового наукового міжнародного журналу “Питання політекономії”, де є розділ “Глобальна політекономія”. Автор цієї статті починаючи з 1995 р. ініціював дослідження й розроблення проблем політекономії світ-системи глобалізму під егідою Національної академії наук України [4]. Зарубіжними й вітчизняними економістами вже видано десятки монографій і сотні статей, але це є лише початок тієї великої роботи, котра була штучно відкладена та яку повинні найближчим часом виконати представники світової школи нової глобальної політекономії.

Сучасна еволюція світ-системи фінансово-економічного глобалізму характеризується передусім глобальною системною кризою, що набула перманентного характеру. Така кризова еволюція спричинена, зокрема, вкрай вираженими й перманентно підтримуваними силовими методами суперечністю та конфліктом інтересів наймогутніших держав-глобалізаторів та їхніх глобальних корпорацій із менш розвинутими країнами світу. Несправедливий розподіл вигід від глобалізації, монополізація ресурсів, особливо інтелектуальних і фінансових, у XX ст. перетворилися на специфічну форму глобальної експлуатації. Фінансово-економічна безпека більшості країн світу підірвана, їх розвиток дедалі сильніше залежить від рівнодіючих фінансових інтересів могутніших держав та їхніх глобальних корпорацій. Наприклад, країни глобальної тріади (США, ЄС, Японія) вже у другій половині XX ст. узяли під свій контроль понад 80 % інвестиційних, фінансових і кредитних потоків світу. Вони небезуспішно прагнуть зберегти та зміцнити своє глобальне фінансове панування й у XXI ст., утримуючи під своїм контролем практично всі менш розвинуті країни й міжнародні фінансові організації.

Разом із тим десятки транзитивних і трансформаційних країн глобальної периферії стали повністю залежними від коливань факторів зовнішнього, глобального периметра та від еволюції світової фінансової системи [3]. Знецінюється їхня національна валюта, зростають державні борги, зменшуються зовнішні інвестиції, різко знижується рівень життя населення. Єдина можливість стимулювання глобального й великого національного бізнесу до реальної та ефективної участі в розвитку економік полягає в максимальному посиленні регулюючої та контролюючої ролі держави й у такому підвищенні вартості та ціни людського капіталу й природних ресурсів, за яких діюча глобальна модель економіки приватної наживи поступово замінюватиметься справедливішою моделлю *глобального соціально-економічного солідаризму*. Для цього потрібно замінити глобальну й, насамперед, національну “владу грошей” глобальної та національної фінансової олігархії владою економічної й соціальної демократії, демократичного солідаризму суспільств і країн для соціальної орієнтації всього економічного розвитку. На виконання цього історичного завдання можуть піти століття, але відкладати його або ігнорувати — все одно що піддавати народи регіональним і глобальним економічним, збройним конфліктам та фінансовим потрясінням.

Трансформаційна еволюція світ-системи фінансово-економічного глобалізму об'єктивно вимагає кардинальної зміни теперішньої глобальної моделі розподілу світової фінансово-економічної влади. Інакше ця система може перейти від перманентної кризи до світової катастрофи, в якій об'єктивно не існує зацікавлених сторін. Така зміна надасть можливість розв'язати глобальний фінансово-економічний конфлікт, запобігти світовій фінансовій катастрофі, що наближається.

Радикальна трансформація діючої моделі фінансово-економічного глобалізму отримує особливе прискорення та нові якісні наслідки у зв'язку зі стрімким включенням у процеси глобалізації економічного розвитку колишніх колоній і напівколоній, котрі зуміли стати лідерами не тільки фінансово-економічного прогресу, а й цивілізаційної еволюції. Серед них Китай, Індія, Бразилія, Індонезія, Малайзія, Саудівська Аравія, Сінгапур, що забезпечили випереджальний прорив у розвитку шляхом реалізації національних мобілізаційних стратегій із використанням світових технологічних і управлінських досягнень, позитивних глобальних чинників розвитку, а також розширеного національного відтворення за рахунок піднесення *народного підприємництва* із застосуванням високих технологій. Такі країни, як Китай, Індія, Бразилія, реально стають новими світовими лідерами глобального розвитку, здатними формувати економіку шостого технологічного укладу та готовими запропонувати світу *новий глобальний суспільно-технологічний спосіб виробництва та нові глобальні економічні відносини*, в т. ч. відносини власності, способи відтворення, методи розподілу новоствореного суспільного продукту, відносини глобального солідаризму, неоконвергенції соціально-економічних систем і реальні результати глобального солідаризму.

Чи зможуть нинішні провідні західні країни прийняти цей конструктивний виклик? Від цього залежатиме якість усього майбутнього глобального розвитку. На порядку денному світової спільноти — формування ефективної системи *глобального менеджменту та глобальної дипломатик* — нової філософії міжнародних відносин. Без розв'язання цих проблем неможливо долати глобальні економічні конфлікти, суперечності, фінансово-економічні диспропорції міжнародного співробітництва. Глобалістика як нова мега-наука, й особливо економічна глобалістика, повинна приділяти пильну увагу розробленню методів глобального прогнозування тенденцій і наслідків світового розвитку в ХХІ ст. та прогнозів створення нового світового порядку, обґрунтуванню нових парадигм глобального економічного розвитку і соціально-економічних моделей. На перший план глобалізаційних досліджень об'єктивно виходять проблеми фінансової глобалізації, формування й розвитку глобального фінансового ринку, фінансіалізації та гіперфінансіалізації економіки, а також віртуалізації фінансових систем.

Дослідження у сфері глобалістики та науковий аналіз генезису й сутності економічної глобалізації, її закономірностей і наслідків розвитку переконали автора статті в існуванні специфічних закономірностей та *об'єктивного економічного закону нерівномірності й асиметрії глобального фінансово-економічного розвитку, що має внутрішньо-конфліктний, системно-кризовий характер*.

Новий етап глобалізації світового розвитку, що почався у ХХІ ст., характеризується вкрай строкатою політекономічною картиною співіснування, співрозвитку та еволюції у структурі глобальної економіки різних за рівнем, хоч

і ринкових сегментів, доіндустріального, індустріального й постіндустріального укладів, а також елементів інтелектуально-фінансової економіки. Така складна структура об'єкта дослідження вимагає особливо ретельної наукової абстракції та фокусування на пріоритетних складових структури глобалізаційного розвитку. Варто підтримати солідарну позицію наукових шкіл глобалістики про необхідність зосередження досліджень на проблемах фінансової глобалізації, глобального фінансового ринку, світових валютної й банківської систем, а надто на проблемах фінансіалізації, гіперфінансіалізації та глобальної фінансової безпеки [1; 3]. Результати таких досліджень можуть стати певним концептуальним підґрунтям нових антикризових стратегій.

Як відомо, глобалізація, глобальна інтеграція та глобальна неоконвергенція наклали досить глибокий модифікаційний відбиток на циклічний характер глобального капіталістичного відтворення, зокрема світового фінансового капіталу та його глобальної монополізації. Перші спроби формування політекономічних концепцій глобального економічного циклу та з'ясування того, що глобальна фінансова криза 2008—2009 рр. має не однозначно циклічний, а комбінований характер як *криза надвиробництва й надспоживання фінансових ресурсів*, посприяли винайденню нових, перспективних методологічних підходів. Ці наукові результати істотно доповнюють новітні досягнення у сфері глобалістики та глобальної (міжнародної) політекономії, зокрема помітний прогрес у міжнародній синхронізації глобальних досліджень. Останнім часом у країнах Східної Європи уважно вивчаються праці західноєвропейських і американських учених у сфері фінансової глобалізації та монополізації світового фінансового капіталу¹. Разом із тим публікацій праць східноєвропейських учених англійською та іншими іноземними мовами вкрай недостатньо, що ускладнює досягнення ефективної наукової синергії.

Сучасна глобальна політекономія як соціальна наука відмовляється від *тотального економізму* та включає в предмет свого дослідження цілий комплекс складових глобальної моделі розвитку, в т. ч. укладно-технологічні, соціальні, екологічні, цивілізаційні, інформаційні, культурні в їх діалектичній єдності, взаємозв'язку та взаємовпливові. У кожен період глобального розвитку на перший план висувуються різні компоненти. Залишаються актуальними, хоч і якісно модифікуються, класичні складові (глобальні економічні, організаційно-управлінські відносини, суспільно-технологічний спосіб виробництва). Принципово новими, пріоритетними є такі компоненти: глобальна інтеграція та транснаціоналізація економік, глобальна монополізація капіталу, глобальна монополізація виробництва, монополізація інтелектуально-технологічних ресурсів (техноглобалізм), монополізація фінансових і валютних ресурсів (фінансовий глобалізм), монополізація людського капіталу та соціалізація

¹ Прикладом може бути нова монографія відомого французького економіста Т. Piketty "Capital in the Twenty-First Century" (видана Harvard University Press у 2014 р., 696 с.).

глобального розвитку, глобалізація процесів управління (система глобального менеджменту).

Говорячи про глобальну цивілізацію, що зароджується, ми, вочевидь, маємо всі підстави для визначення її сутності й характеру як *глобальної економічної цивілізації*. Більше того, на нинішньому етапі розвитку економічна цивілізація являє собою *глобальну фінансову цивілізацію*. Її еволюція супроводжується притаманними їй кризами надвиробництва й надспоживання грошово-фінансових ресурсів, процесами її віртуалізації та поглибленням її відриву від реальної економіки, що переносить віртуалізацію на велику кількість галузей реальної економіки, адже глобальні виробничі корпорації дедалі більше перетворюються на глобальні фінансові корпорації — носії й локомотиви спекулятивної глобальної “економіки казино”. Глобальна фінансова економіка стає основою майбутнього глобального суспільно-політичного ладу з усіма його складнощами, суперечностями, внутрішніми конфліктами та кризами.

Підґрунтям системи фінансового глобалізму є *монопольно-корпоративний глобалізм*, котрий став світовою системою. Уже зараз наймогутніші глобальні корпорації-лідери (так зване корпоративне ядро, яке становить лише близько 1 % загальної кількості корпорацій) контролюють майже 50 % світової економіки. Це і є “глобальна влада грошей” фінансової олігархії. Вкрай парадоксальними вбачаються дані про “участь” олігархів-мільярдерів у економіках провідних промислових країн: у США їхній капітал становить лише 10 % ВВП (ВНП), у Китаї — 2,6 %, у РФ — понад 10 %, а в Україні — 37 % [1]. Фінансова надмонополізація вітчизняної економіки сягнула катастрофічного рівня. Чи не в цьому одна з головних причин деградації та придушення народного підприємництва й нинішнього фінансового краху нашої держави? Адже в усіх провідних країнах Заходу частка малого й середнього бізнесу як ефективної форми народного підприємництва дорівнює 60—70 %, а в Україні — лише 7—9 %. Може, саме в цих даних криються стратегічні імперативи для очільників України щодо стимулювання розвитку підприємництва [5].

Представники різних наукових шкіл глобалістики та глобальної економіки як науки ведуть активний пошук альтернатив сучасній системі фінансово-корпоративного глобалізму. Однак вирішити це епохальне питання можливо тільки шляхом витіснення й еволюційного заміщення нинішньої світової системи економіки приватної наживи та поетапного переходу до системи *глобальної ноосферної економіки солідаризму*. Очевидно, що глобальні корпорації, реалізуючи свої необмежені фінансові інтереси, самі підготують матеріальну й фінансову базу для майбутньої соціалізованої економіки глобального солідаризму [3].

Остання системна світова економічна криза за природою та характером перебігу цілком закономірно є насамперед *глобальною фінансовою кризою*, що генерується небаченими за масштабами фінансовими спекуляціями

світового фінансово-банківського капіталу з боку банків, корпорацій, страхових і пенсійних фондів. Головну роль у цьому процесі відіграє постійно зростаюча емісія та експансія штучних грошей і цінних паперів та їх прийняття й поглинання глобальним фінансовим ринком.

Таким чином, утворилася ціла система фінансових продуктів і механізмів, яка провокує підтримку перманентної глобальної фінансової кризи — кризи надспоживання “порожніх” віртуальних грошей із періодичними фінансовими катастрофами на кшталт глобальної кризи 2008—2010 рр. Основну відповідальність, звісно, несе фінансово-банківська індустрія глобального фінансового ринку. Дуже показовим є той факт, що так звані нові продукти фінансової системи й продукти інженерії банківської індустрії є надприбутковими. Вони не піддаються контролю з боку держав та захоплюють ринок.

Необмежена емісія штучних грошей, цінних паперів провокує створення фіктивних капіталів і надспоживання інвестиційних, кредитних та інших фактично віртуальних ресурсів, ініціюючи реакцію фінансового доміно. Дослідники цілком слушно доходять висновку, що безконтрольна емісія штучних грошей і особливо активна інноваційність та “стратегічна креативність” глобального фінансово-банківського бізнесу перетворюються на дуже серйозні, загрозливі фактори глобального фінансового й економічного кризоутворення. Парадоксально, що такий “прогрес” системи підриває саму глобальну банківську систему [6]. При цьому остання, котра ґрунтується на новітніх електронних інформаційних системах, транслює кризові чинники і хвилі на весь глобальний ринок фактично в режимі миттєвої передачі, “зі швидкістю електронів”. Тому як світова економічна, так і, більшою мірою, фінансова безпека, перетворилася на найважливіший фактор і проблему глобального розвитку [7], ефективне розв’язання котрої ще не знайдено.

На нинішньому етапі розвиток глобального фінансового ринку характеризується двома об’єктивними закономірностями. З одного боку фінансовий глобалізм посилює інтеграцію й цілісність структури світового господарства, з другого — поглиблює асиметричність у формуванні та структурному розподілі глобального капіталу, що гальмує процеси інтеграції світового фінансового ринку. Тенденція наростання турбулентності глобальних потоків та їх інтенсивної флуктуації спричиняє гострі фінансові кризи в окремих регіонах і країнах. Набираючи обертів, фінансова глобалізація генерує й такі тенденції та наслідки розвитку глобального фінансового ринку, як надконцентрація капіталу в групі провідних розвинутих країн (США, ЄС, Японія, Китай) та вакуум фінансових ринків у більшості транзитивних країн і тих, що розвиваються.

Список використаних джерел

1. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование : монография / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот и др. ; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова ; ГВУЗ "Киев. нац. экон. ун-т им. В. Гетьмана", Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. — К., 2013. — 466 с.
2. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма : монография / О. Г. Белорус ; НАН Украины, Ин-т мир. экономики и междунар. отношений РАН, ГВУЗ "Киев. нац. экон. ун-т им. В. Гетьмана". — К. : КНЭУ, 2003. — 376 с.
3. Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи співрозвитку) : кол. моногр. / О. Г. Білорус, О. В. Гаврилюк, О. В. Зернецька та ін. ; кер. авт. кол. і наук. ред. О. Г. Білорус ; ДВНЗ "Київ. нац. экон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К., 2014. — 429 с.
4. Белорус О. Г. Глобальная политэкономия. Мир-система глобализма как механизм империалистической интеграции / О. Г. Белорус // Политическая политэкономия: прошлое, настоящее, будущее : монография / под ред. В. М. Гейца, В. Н. Тарасевича. — К. : ЦУЛ, 2014. — С. 929—945.
5. Білорус О. Г. Глобалізація і національна стратегія України / О. Г. Білорус. — К. : Просвіта, 2001. — 300 с.
6. Кузнецов О. Генеза фінансових криз / О. Кузнецов // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 11. — С. 30—33.
7. Глобализация и безопасность развития / О. Г. Белорус, М. О. Гончаренко, О. В. Зленко и др. ; под науч. ред. О. Г. Белоруса ; НАН Украины, Ин-т мир. экономики и междунар. отношений РАН, ГВУЗ "Киев. нац. экон. ун-т им. В. Гетьмана". — К. : КНЭУ, 2002. — 789 с.